

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer

adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

J. J. Verleur — Amersfoort

Konservatief of Progressief?

Johannes 20 vers 17 en 18

Wie vandaag die woorden gebruikt, wordt verondersteld die vakjes te gebruiken in religieus, maatschappelijk en politiek opzicht, die de wereld van onze tijd daarvoor gereserveerd heeft. Wie conservatief is, houdt in de kerk en in de maatschappij vast aan verouderde vormen en verouderde normen (konserveren = bewaren) en hij is dus a priori iemand, die alle vooruitgang en alles wat die vooruitgang stuwt, haat en niet mee kan komen met de vernieuwing en de verdere ontplooiing van het mensenleven en zijn structuren. Bij gevolg zijn konservatieven duffe en muffe lieden, die verstand zijn in hun ziens- en handelwijzen, niet in staat mee te werken aan die lieden, die het woord „vooruitgang“ in hun vaandel hebben geschreven en daarom de geldende regels en vormen willen opblazen, want zij zijn op weg naar de nieuwe wereld (progressie = vernieuwing).

De levende Heer, die op de Paasmorgen uit het graf opstond, blijkt van heel andere inhouden uit te gaan en juist op die Paasmorgen de grote progressie naar het komend rijk van God te proklameren.

Die vrouw uit Magdala had persoonlijk heel veel aan Jezus te danken. Hij betekende voor haar de grote levensverandering, de bekering, de omkeer naar God. Zij kon iets vertellen van verlossing van zonde en van vernieuwing van hart en leven. Zij had bij wijze van spreken een boekje kunnen schrijven over: „Mijn weg tot God“ of: „Kent u Jezus, zoals ik Hem ken“, met een pakkende bekeringsgeschiedenis. Daar zijn de mensen altijd tuk op.

Je kunt dan ook begrijpen, dat Maria helemaal in de vernieling zit, als Jezus dood en begraven is en er voor een verdere bekeringsdolerie geen plaats is. Daar komt dan vervolgens bij, dat op die vroege morgen van de eerste dag van de week er helemaal geen herinnering meer is, want het graf is leeg en de Heer is er niet.

Het enige, wat er dan nog kon zijn, een graf, om bij uit te huilen, is wég. Geen bloemen, geen specerijen, geen Maria-passie om te zingen, geen grafcultuur, geen dodenmis, het verleden is uitgewist, niets om te konserveren, om vast te houden, om terug te mijmeren, om te fixeren en vast te leggen.

U kunt begrijpen, wat het voor haar betekende, toen de levende Heer haar in de hof ineens ontmoette en haar indringend riep: Maria. Als dát tot haar doordringt, is zij buiten zichzelf van verwondering en onstuimig van doen. Nú laat ze Hem nooit meer gaan. Nu kan ze weer verder spinnen aan haar bekering en over een volgend boekje gaan denken: „Hoe ik Hem terug vond!“ Alles wordt weer bij het oude, de oude omgang, de oude vormen, de oude normen keren terug en dát moet je vast houden. Dat moet je konserveren.

Maar wat is dat? Jezus weert haar af. En Hij zegt heel konkreet: „Houd mij niet tegen“. Hij doorbreekt de kringloop van het conservatieve, dat altijd weer terug wil naar het egocentrische, naar het beleven van eigen heil in persoonlijke zielsberoeringen, terwijl het geen oog heeft voor de nieuwe wereld, die op de Paasmorgen is doorgebroken. Daarom zegt Hij tot Maria: „Houdt mij niet tegen, want Ik moet verder naar de morgen van de Pinksterdag. Ik ben nog niet opgevaren naar de Vader; mijn werk is nog niet voltooid: Ik blijf niet staan bij innerlijke ontroeringen en herstelde aardse verhoudingen, want het gaat om mijn rijk, dat de Vader mij gegeven heeft. Ik heb geen tijd voor bekeringsgeschiedenissen hier en nu, want jouw bekering, Maria, is een stuk van mijn toekomst. En daarom moet je aan mijn discipelen gaan vertellen, dat ik op weg ben naar dat rijk. Pasen is niet: verder mijmeren over jouw bekering, maar jouw bekering dienstbaar maken aan dat Godsrijk, dat over heel de wereld

komt, maar dat pas komen kan, als Ik opgevaren ben en mijn God en Vader Mij alle macht over hemel en aarde gegeven heeft. Ik ga in progressie verder naar de hemel; zo alleen zal de aarde Mij toebehoren en dat moet jij, bekeerde Maria, nu gaan preken aan mijn vrienden en aan de gehele wereld.

Niets is zó konservatief als de zonde en de mens, die aan de zonde zijn hart heeft verbonden.

Want, ondanks zijn roepen om een nieuwe wereld en om andere structuren, staat hij met zijn rug naar God toe en viert een soort Paasfeest met paashaas en paareieren, dat ontstaan is uit het oude lentefeest van de heidenen, die de godin Ostara (in het Duits nog steeds: Ostern voor Paasfeest) vereerden om een nieuwe opbloei van leven en kracht, dat steeds weer een verheerlijking blijkt van eigen glorie en eigen macht. Andere vormen, andere normen, maar dezelfde mens. Vooruitgang voor de arbeider, voor de vrouw, voor de kinderen, zelfstandigheid en mondigheid, vakbeweging en wereldconcerns, maar dezelfde mensen met dezelfde neiging naar machtsvorming, diktatuur, geweld, terrorisme, racisme en egoïsme.

De gemeente van Christus heeft in deze tijd een geweldige taak.

Pasen betekent: de wereld met Christus op weg naar de toekomst van het rijk van God.

Maar wat lijken we nog vaak op Maria Magdalena.

We wroeten wat óm in eigen zieleleven, staan wat stil bij persoonlijk geluk. En zoeken de Heer, om in de hemel te komen.

Ook blijven we vaak staan bij graf en dood, verlies en trauma's, we praten vroom over bekering en geloof, maar komen niet verder dan vandaag. Natuurlijk roept Christus tot bekering, maar Hij vraagt geen boekje over bekeringsmomenten, om die vast te houden en te vertoetelen; Hij vraagt uw bekering om de boodschap van Pasen door te geven en de wereld om u heen in beweging te brengen voor Hem.

Als het graf open is en de vrouwen en de discipelen nog bezig zijn met dat wonder, is de Heer al op weg naar Hemelvaart en Pinksteren om Gods werk af te maken.

Natuurlijk zijn we net zulke mensen als Maria, die graag in een hoekje of in ons kerkje wégkruipen, om stichtelijk te genieten van onze dodenkultus; om wég te griezelen, als de Mattheuspasie ons romantisch of dramatisch herinnert aan de dodenweg van Jezus van Nazareth. „Ruhe sanft, lieber Herr!“

Maar op de Paasmorgen sleept Jezus zijn buit al mee naar de hemelvaart en de Pinkstermorgen.

Dan vliegt de wereld in brand door de Geest.

Dat is progressie! Dat moet de wereld weten door u en door mij.

De mensen zullen leven; de kinderen zullen opgroeien; de kantoren zullen werken en de scholen zullen draaien en de fabrieken zullen zwoegen door de Geest; en anders verbranden en vergaan.

Niets, niets blijft bij het oude.

Geen structuur; geen macht, geen organisatie, geen atoomwapen en geen kernbewapening zal de wereld redden.

Christus is op weg naar de nieuwe morgen.

Christus stormt voort van Pasen naar hemelvaart en pinksteren.

Houd Mij niet tegen, Maria.

Houd Mij niet tegen, wereld van alle mensen.

Houd Mij niet tegen, kerkje van stichtelijke vromen.

Ik ga door. Ik ben op weg. Pasen zet heel de toekomst voor Mij open. Alles moet in brand vliegen. Niet door de laserstraal of de atoomexplosies. Maar door de Geest!

Zeg dat maar, Maria, tegen mijn discipelen.

Zeg dat maar, kerk van 1980, tegen de wereld van heden.

Zeg het, tegen je kinderen, die denken dat leven een spel is.

Zeg het, tegen de opgroeiende jeugd, die aarzelend en tastend de weg zoekt, door het leven.

CHRISTUS is op weg. Progressief.

Vertel geen bekeringsgeschiedenissen. Vertel, als bekeerde, dat Hij komt. Houd Hem niet tegen. De wereld barst uit zijn voegen. Stichtelijkheid kan de wereld niet redden.

En of je conservatief of progressief denkt, volg Christus op weg naar Zijn toekomst, die op Pasen begon.

Het kernwapenvraagstuk (7)

Kernwapens en het nihilisme in de cultuur

door prof. dr E. Schuurman

Kernwapendiscussie voortgezet

In achtereenvolgende nummers van OPBOUW hebben Prof. dr. B. Goudzwaard en Drs. H. de Jong elk hun visie gegeven op de ontwikkeling en het gebruik van kernwapens. Uit de daarop volgende discussie is wel gebleken dat er onderling nogal grote verschillen zijn. Bij beiden was een grote ernst en diepe bezorgdheid over de wapenontwikkeling te constateren. Goudzwaard zegt: *neen* tegen een voortgaande ontwikkeling en De Jong zegt: *ja*. De argumenten van beiden komen toch meer dan eens met elkaar overeen. Daarom zal de lezer nu eens deze, dan weer de andere scribaat zijn bijgevalen.

Zoals afgesproken wordt de discussie nu (voorlopig) afgesloten.

In deze afsluitingen zullen af en toe herhalingen uit voorgaande artikelen voorkomen. Toch zal het zwaartepunt liggen bij een benadering met andere accenten.

Kultuurproblemen

Met een intensiteit als nooit tevoren wordt de discussie over de ontwikkelingen en het gebruik van kernwapens gevoerd. Onmiskenbaar draagt deze discussie de sporen van de confrontaties met andere moderne cultuurproblemen. In alle hevigheid worden wij plotsklaps geconfronteerd met ernstige crisesverschijnselen in de ontwikkeling van wetenschap, techniek, economie en politiek. De problemen waren er wel al eerder, maar het was alsof wij de ogen ervoor gesloten hielden. Het milieuprobleem maakt dat bijvoorbeeld erg duidelijk. Vóór 1970 was dat probleem allang urgent, maar bijna niemand had er aandacht voor. Dat is daarna snel anders geworden. Zo is het met meer cultuurproblemen gegaan. In zekere zin kun je dat ook van het kernwapenvraagstuk zeg-

gen. Zoals zovele andere problemen overrompelt ons ook dit vraagstuk.

Een belangrijke oorzaak daarvan is, dat wij lange tijd niet hebben beseft in een wetenschappelijk-technische cultuur te zijn terecht gekomen. En juist deze cultuur wordt gekenmerkt door grote problemen. Zo zijn de gevolgen van de moderne techniek vaak onoverzichtelijk, deze gevolgen betreffen de gehele cultuur en zij worden in ruimte en tijd nog steeds versterkt. Daarbij komt dat we in de wetenschappelijk-technische cultuur te maken schijnen te hebben met onomkeerbare processen, die vanwege de innerlijke dynamiek en de grenzen aan de werkelijkheid - de eindigheid aan grondstoffenreserves bijvoorbeeld - catastrofaal dreigen te eindigen. Deze situatie worden wij ons vooral de laatste tijd bewust, omdat we ons voordien blind staarden op wat door het samenspel van wetenschap en techniek tot stand werd gebracht. We verkeerden in de zekerheid dat aan de groei van materiële vooruitgang geen eind zou kunnen komen, en dat die ontwikkeling als zodanig een goede ontwikkeling was. Niet alleen is het eind ervan nu in zicht, maar ook worden de dreigingen en verwoestende werking ervan ons steeds duidelijker. Voorbeelden liggen hier voor het grijpen: kernenergie, computertechniek, grondstoffencrisis, milieuverwoesting, biotechniek, experimenteren met genetisch materiaal, telecommunicatie enz. Deze problemen kwamen vroeger niet voor. Juist vanwege de nieuwigheid van deze problemen kunnen we ten aanzien van onze cultuur zeggen, dat we in een (betrekkelijk) kwalitatief andere situatie zijn terecht gekomen. Dat blijkt wel in het bijzonder daaruit, dat wij zonder enige ervaring tegenover de nieuwe problemen staan en we daarom in grote onzekerheid verkeren over het omgaan met en het zoeken van een oplossing voor de nieuwe problemen en dreigingen. Het enige wat voor de hand schijnt te liggen is de noodzaak om de uit de hand gelopen ontwikkeling van wetenschap en techniek met een sterke politieke macht weer in juiste banen te leiden. En dan nog blijven *kultuurrampen* dreigen.

Een andere ontwikkeling in onze cultuur verdient evenzeer aandacht. Dat betreft vooral de problemen in het klein. Zij lijken wel de keerzijde van de grote problemen te zijn: abortus provocatus, groeiend aantal echtscheidingen, alternatieve samenlevingen, burgerlijke ongehoorzaamheid, ongebondenheid, ontevredenheid, vervreemding, verveling, grote psychische nood enz. Gezien vanuit deze problemen lijkt het erop dat onze cultuur in ontbinding is. Deze ontbinding heeft echter een andere eigenschap dan de grote dreigingen. De grote dreigingen schijnen door politieke macht onder de knie te krijgen te zijn - althans die pretentie voert men -, de problemen van de mens daarentegen schijnen bij een groeiende technokratie eerder toedan af te nemen.

Geestelijke achterstand

Vele christenen hebben het er moeilijk mee, een goed zicht te krijgen op de vele grote en kleine problemen en spanningen in onze cultuur. Inderdaad ontbreekt het ons vaak aan een integrale, bijbels verantwoorde visie op onze cultuur en haar problemen. We pakken heel vaak één probleem aan, waar-

op we een duidelijk bijbels antwoord hebben, bijvoorbeeld het abortusvraagstuk, maar we missen het inzicht dat andere cultuurvraagstukken daar onlosmakelijk mee verbonden zijn, bijvoorbeeld de economische crisis of de risico's verbonden aan een ongelimiteerde ontwikkeling van de kernenergie.

Voor het ontwikkelen van een integrale bijbelse visie op onze cultuur is allereerst noodzakelijk dat we inzien, dat aan die cultuur een hoofdmotief ten grondslag ligt, dat zich in alle sectoren van die cultuur uitwerkt. Sinds de Renaissance, de opkomst van de moderne filosofie en de filosofie van de Aufklärung en sinds het begin van de industriële ontwikkeling heeft zich een materialistische gezindheid van het Westen meester gemaakt. Bijbelse woorden als 'schepping', 'zonde', 'verlossing', 'toekomst' en 'geloof' werden steeds meer van hun bijbelse inhoud beroofd en gevuld met de pretenties van de mens, die eerste en laatste woorden aan zichzelf voorbehoudt. De christelijke toekomstverwachting is in dat proces ingeruild voor een materialistische, technische heilsverwachting. Daarom zijn wetenschap en moderne techniek ook tot zo'n ongekende bloei gekomen. Daarom ook had men geen aandacht voor de weg waarlangs en voor de weg waarop deze wetenschappelijk-technische ontwikkeling tot stand kwam. Men staarde zich slechts blind op de resultaten die tot stand werden gebracht. Voor de destructieve kracht - een gevolg van de wetteloosheid van deze ontwikkeling - had men vaak helemaal geen oog. Voor zover men er oog voor had, dacht men met de politiek in

pastorale notities

KONSERVATIEF

Een tijdje geleden had ik het in deze rubriek over Zevenburgen in de Karpathen als het land dat reeds in de tijd van de Reformatie vrijheid van godsdienst kende. Nu had Trouw een artikel over de gereformeerde kerken daar. Ze hebben het moeilijk onder een communistisch regime. Wat blijkt keer op keer? De regering heeft graag dat de kerken zich houden aan haar oude tradities; starheid staat hoog genoteerd. In Rusland zie je hetzelfde. De oude grote kerk met haar iconen, kaarsen en verinnerlijking heeft geen moeilijkheden. De dissente kerken met haar vrije woord en haar spontane gebed hebben wel verdrukkingen te verduren. Later schreef Trouw over het nieuwe

misboek voor de gehele Roomse kerk. De pastoors mogen niet meer met stencils werken voor een eigen plaatselijke liturgie. Zij moeten de vastgestelde formulieren gebruiken. De medewerker van Trouw schreef dat dit de geestelijke luiheid en verarming zal bevorderen.

*Ik herinner me het één en ander uit de oorlog. Wanneer een predikant in de oude termen bad „voor allen die in hoogheid gezeten zijn“, dan had hij met dat gebed geen centje pijn. Als de pastoor in het latijn lijdsde: *Salve reginam*, dan vonden de bezetters dat best. Maar als dominee bad: „Here, zegen onze koningin Wilhelmina, spaart U haar toch als Londen gebombardeerd wordt“, dan gloeide er wat in het hart van de gemeente. Ze bad vurig en ontroerd mee; maar de voorganger liep een groot risico. De totalitaire regimes van de twintigste eeuw hebben graag dat de kerken leven in de sfeer van vervlogen eeuwen.*

Wie huiverig is voor vernieuwingen zou dit toch eens ernstig moeten overwegen.

A. H. Algra, Sliedrecht

samenspel met economische machten, de dreigingen binnen de perken te kunnen houden. Dit ging gepaard met toenemende macht van de technocratie, waartegenover de mensen machteloos staan. Vanuit dezelfde gezindheid komt de mens tot verzet tegen de grote machten van wetenschap, techniek, economie en politiek. Dat verzet tegen de overmacht loopt uit op willekeur, frivoliteit, zinloosheid, ongebondenheid. Met andere woorden, de geestelijke eenheid in afval van Gods Woord demonstreert zich tegelijk een geestelijke desintegratie.

Voordat ook maar één probleem in onze cultuur aandacht krijgt, is het nodig een bijbels verantwoorde visie te hebben op de grondtenden van die cultuur. In het licht van de bijbelse openbaring over de toekomst, meen ik te mogen verstaan dat we steeds meer komen te leven in een wetenschappelijk-technische Babelcultuur: „... nu zal niets van wat zij denken te doen voor hen onuitvoerbaar zijn” (Gen. 11:6). De materialistische Babelcultuur van Openbaring 17-19 is in volle ontwikkeling.

Over de geestelijke inhoud van die cultuur en de gevolgen daarvan binnen die cultuur spreekt de bijbel in profetische taal. Ik denk in dit verband aan Rom. 1:16-32, 2 Thess. 2:1-12 en 2 Tim. 3:1-9. In Romeinen 1 wordt ons geopenbaard wat er gebeurt in een pagane, heidense cultuur en wat de religieuze gezindheid en overtuiging van heidenen is. In 2 Tim. 3 en in 2 Thess. 2 vinden we respectievelijk een beschrijving van de religieuze gezindheid van de neopagane, de gesekulariseerde, zelfzuchtige mens en van de gevolgen van die gezindheid voor de cultuur. Tussen Rom. 1 enerzijds en 2 Thess. 2 en 2 Tim. 3 anderzijds valt een sterke parallel te constateren. In vergelijking met de vroegere heidense, voor-christelijke cultuur, kunnen we van de moderne heidense, na-christelijke cultuur zeggen, dat juist vanwege de mogelijkheden van wetenschap en techniek, het kwaad en de rampen in de gesekulariseerde cultuur intensiever zijn. Daarover spreekt ook het laatste bijbelboek: Openbaring. De moderne machten van wetenschap en techniek zijn enorme, dreigende en daarin demonische machten geworden. De bijbel wijst daarvoor ook de grond aan. In onze cultuur verwerpt men niet alleen de openbaring van God in de werken van Zijn handen, zoals in de pagane cultuur van Rom. 1, neen, men verwerpt bovendien de Wordopenbaring. Zoals de verwerping van de scheppingsopenbaring in de pagane wereld desastreuze gevolgen had, zo heeft de verwerping van scheppings- en Wordopenbaring in onze cultuur een kwadratering van het kwaad tot gevolg. Waarom? Omdat zij „de waarheid Gods vervangen hebben door de leugen en het schepsel ver-eerd en gediend hebben boven de

Schepper...” (Rom. 1:25, zie ook 2 Thess. 2:10, 11). In onze cultuur wordt de mens steeds meer door zelfzucht gedreven. Die zelfzucht uit zich in losbandigheid en verloedering van het leven en samenleven, maar evenzeer uit die zelfzucht zich in een materialistische heilsverwachting, waardoor wetenschap en techniek tot afgoden zijn geworden en als afgoden bedriegen ze ons steeds meer, de cultuurdreigingen nemen toe en kultuurrampen gaan tot de dagelijkse mogelijkheden behoren. Daarin openbaart zich de toorn van God over alle goddeloosheid en ongerechtigheid en God geeft de mens over aan een verworden of verblind denken (Rom. 1:18 en 28; 2 Tim. 3:9).

In dit profetisch licht wordt duidelijk dat onze cultuur steeds meer een nihilistische, wetteloze cultuur aan het worden is. Dat geldt zowel in het groot - de dreigingen van wetenschap en techniek - als in het klein - de verloedering van leven en samenleven. Zo gezien is er een diepe geestelijke eenheid in de innerlijke verscheurdheid en geestelijke desintegratie van onze cultuur.

(slot volgt)

P. J. van Kampen — Zeist

Onder ons

„Wend dan uw gelaat in de richting van de Heilige Moskee: waar ge ook zijt, wend uw gelaat in die richting.”

Soera 2:144 (deel)

„Zeg tot de gelovige mannen dat ze hun blik van de verleiding afwenden en hun vleselijke begeerten intomen. Dit zal hun leven zuiverder maken.

Allah heeft weet van al hun daden.

Soera 24:30

„Zeg tot de gelovige vrouwen dat ze hun blik van de verleiding afwenden en hun kuisheid bewaren; hun (natuurlijke) schoonheid en versierselen niet verder tonen dan wat (gewoonlijk) moet gebeuren. Ze moeten een sluier over hun boezem trekken en hun schoonheid niet vertonen dan aan hun echtgenoot, vader, schoonvader, hun zonen, hun echtgenoots zonen, hun broeders of de zonen van hun broeders.”

Soera 24:31

De moslims die zo'n twintig jaar geleden als gastarbeider naar ons land en andere westeuropese landen zijn gekomen zijn tegenwoordig vaak niet meer alleen. Hun gezin is hen na een aantal jaren gevolgd en heeft hier een (vaak niet bijster aangename) woonplaats gevonden.

We moeten niet gering denken van de problemen die de verschillende gezinsleden hier ondervonden hebben en nog ondervinden. Elk van de gezinsleden heeft zijn of haar eigen plaats gehad, toen men nog in Turkije, Tunesië of Marokko woonde. En die plaats moet men ook hier innemen. Wat een moeite om hier, in een vreemde, onbegrijpelijke en onbegrijpende samenleving, de „aloude wegen” te gaan!

Weinigen in Protestants-Christelijke kring hebben hiervoor meer aandacht gehad dat de pas overleden schrijver M. C. Capelle. In zijn boek „Hij is als U” beschrijft hij uitvoerig en indringend (en met veel illustraties, veelal uit eigen ervaring) over de moeite die de „vreemdelingen binnen onze poorten”, die we toch nauwelijks gasten mogen noemen, dagelijks meemaken. Voor dat verslag verwijzen we uiteraard naar genoemd boek. Toch ook hier een aantal illustraties.

De kinderen gaan naar een Nederlandse school, vaak zelfs een Christelijke school. (Vanwege het probleem in communicatie voor Christelijke onderwijzers en leraren is Capelle's boek vooral geschreven.) Ze komen er in aanraking met Nederlandse kinderen. Die hebben geregeld meer geld, hun leefpatroon is vrijer, ze hebben een eigen kamer, enz. Moslim meisjes merken dat Nederlandse meisjes 's avonds uit mogen gaan, vaak zonder begeleiding. In hun eigen milieu is zoiets (meestal nog) volkomen ondenkbaar. De kinderen leven derhalve vaak in twee (volkomen voor elkaar afgesloten) werelden. Het meisje zal merken dat ze niet uit mag gaan; als ze wel mag, zal geregeld een oudere broer over „haar eer moeten waken”. (We lezen nog wel eens van een steekpartij waarbij de broer van een meisje betrokken is.) Frustraties kunnen zich hier gemakkelijk ontwikkelen.

De moeder zit het grootste deel van de dag alleen thuis. Ze komt niet onder de mensen, bezoekt hoogstens wat familie of andere moslim-vrouwen. Ze kent de taal van het nieuwe land niet. Als er eens iets is waarvoor kennis van Nederlands vereist is, zal een van de kinderen het woord voeren. (Die gaan dus b.v. mee naar de dokter.) Als er, wanneer ze alleen thuis is, een man die ze niet kent voor de deur staat, doet ze gewoon niet open. Onderwijspersoneel dat over de vorderingen (of moeite om mee te komen) ook met de ouders wil spreken, doet er wijs aan eerst een afspraak te maken, als de vader thuis is. Zo'n gesprek loopt dan meestal over de vader; moeder neemt er niet aan deel. Zij vindt wat haar man vindt.

Vader komt wel buiten, vertegenwoordigt zijn gezin naar buiten, doet de boodschappen, heeft misschien ook relaties met Nederlanders. Meestal weet hij zich behoorlijk te redden, maar vindt in zijn werk lang niet altijd

Kindergeweten

Het geweten van een kind

groter vaak dan van de grote,

is een hele tere zaak

kostbaar en zo blote.

Trillend als een zieke vogel

ligt het soms in moeders hand;

troostend strijkt zij dan de noden

van de kleine aan de kant.

Vouwen samen dan de handen

leggen het voor Jezus neer;

vrolijk gaan zij daarna verder:

vergeven heeft de goede Heer.

Suus van der Aa,

Rembrandtlaan 219

Sliedrecht

bevrediging. Zelden heeft hij diepgaande relaties met niet-moslims. In onze cultuur ervaart hij vaak meer seksuele verleidingen dan wij dat (nog) doen. Hij vindt het moeilijk zijn kinderen zo op te brengen als hij het „thuis” zou doen. Een stok of riem komt er nog wel eens aan te pas, omdat dat te doen gebruikelijk is. (Een jongetje in de kleuterklas van onze oudste zoon kwam stevast te laat op school. De juf maakte daar een keer een toespeling op, waarop de vader het kind fors onderhanden nam. Toen bleek dat Hamid vanwege zijn laatkomen nogal geslagen was, wist de juf niet veel meer te doen dan de zaak verder te laten rusten, hoewel er nauwelijks verbetering in het op tijd komen was... Een alleraardigste vader, die met de riem zijn kinderen — en opvoedingsproblemen — te lijf gaat. Te suggereren dat er van enige wreedheid of kwaadwilligheid sprake is zou volkomen onjuist zijn.)

Allerwege dus een „cultuurkloof”, waarvan we — als we er al over nadenken — vaak weinig weet hebben. Amusant vond ik een illustratie van Capelle. Je bent onderwijzer en gaat bij Turken op bezoek. Men is gek op geurtjes, zoals ieder die wel in zo'n mediterrane land geweest is, zal herinneren. Men biedt dus een (joekel van een) fles eau de cologne aan. Je weet je niet zo goed raad, bedankt vriendelijk doch beslist. Niet goed! Je had een beetje eruit moeten nemen en op je handpalmen en eventueel wangen moeten wrijven. Even fout: je wilt je niet laten kennen, neemt vriendelijk de hele fles in ontvangst en gaat, enigszins bezwaard, aan het eind van de avond met een liter boldoot naar huis. De „andere partij” beseft dat je het gebaar niet begreep, maar zal zich ervoor wachten de fles terug te vragen... (Kennelijk waar gebeurd.)

Gezinnen van buitenlandse arbeiders hebben het moeilijk met onze gewoontes, ons leeftempo, onze onverschilligheid in godsdienstige zaken. Zelden denken we na over het beeld dat men van ons Nederlanders heeft en dus beseffen we ook zelden hoe negatief dat beeld kan zijn.

Moslims vinden het onbegrijpelijk dat ons leven zo weinig van godsdienst is doortrokken. Ze kunnen het niet vatten dat mensen vloeken of onverschillig zijn. „Wat vindt u ervan dat die jongens zo over God en Jezus praten”, vroeg een moslim-leerling aan een vriend, leraar godsdienst aan een (nogal beruchte) Christelijke LTS. „Wij zouden nooit zoiets doen”. Men voelt bovendien (ten onrechte?) dat de algemene pro-Israëliëse houding van de Nederlanders een laatdunkende kijk op Arabieren, en Moslims in het algemeen, met zich meebrengt.

Temidden van die (al of niet door onszelf geconstateerde) problemen probeert de moslim de „qiblah”, de gebedshouding in de richting van Mekka, vol te houden. Want, zoals we in de Koran lezen, waar hij ook is, steeds moet hij het gelaat naar Mekka keren.

Voor de problemen van gastarbeiders hebben orthodoxe Christenen vaak veel minder oog gehad dan progressieve(r) Christenen of linksgerichte actiegroepen. We kunnen dat niet ontkennen. Is het daarom wonder dat er (volgens niet-bevestigde meldingen) zo'n 40 Nederlanders per jaar tot de Islam overgaan, terwijl er, volgens diezelfde berichten, *geen enkele* Moslim Christen wordt! Het aantal Moslims in ons land wordt op ruim 300.000 geschat, een aantal dat ver uitgaat boven b.v. het totale aantal Chr. Gereformeerden, Vrijgemaakten en Ned. Gereformeerden... In landen als België en Frankrijk is het aantal Protestanten slechts een fractie van het aantal Moslims.

Een stuk informatie over de Moslims in Nederland wordt verstrekt door de uitgaven van de F.M.O.N., de Federatie van Moslim Organisaties in Nederland. Adres: Harstenhoekweg 5 te Scheveningen. Dat is in de eerste plaats het blad *Qiblah*, een fraai groot-formaat blad (where have all the dollars gone?, met een variant op Bob Dylans song) dat zaken vanuit moslim-perspektief belicht. Hoewel namen in de redactie als Muhammed Siradj Elschot, Abdul-Hayy Rijlaarsdam en Abdul-Wahid van Bommel wel enigszins op de lachlust werken, geven ze aan dat inderdaad Nederlanders hun weg tot de Islam gevonden hebben... Heel lezenswaardige artikelen over Mohammed in de Bijbel, Iran in de pers, de Islam en Rechten van de Mens, de Historische Jezus, maar ook een verhaal over het Beeld van de Islam in de werken van Kuyper, Bavinck, Karl Barth, Hendrik Kraemer en prof. Berkhof! We lezen dat er geregeld moskeeën bijkomen, onder andere in Tiel, waar een (onder monumentenzorg staande) voormalige synagoge in Islamitische handen is overgegaan... enzovoort.

Naast dit (vooralsnog gratis) blad is op hetzelfde adres aan te vragen het *Islam Informatie Bulletin*, met heldere informatie. Geïnteresseerden moeten van beide bladen eens een proefnummer aanvragen, lijkt me. Van de boeken die er bij het F.M.O.N. te bestellen zijn zou ik vooral aandacht willen vragen voor een klein boekje, *Jihad, a Ground plan*, uitgegeven in Engeland. De schrijver spreekt over de „Jihad”, de heilige oorlog, en legt uit wat de relevantie is van de herleving van de Islam. Zeer verhelderend, en toch wel benauwend voor ons in het Westen.

Dit overzicht zou ongetwijfeld niet volledig zijn, als niet werd verwezen naar twee instanties en mensen. Een aantal jaren al kent het Diensten-

D. W. L. Milo — Dalmally

Gods goedheid is te groot

Onlangs liet een zuster mij een borduurwerk zien; ze had een kwatrijn, een vierregelig vers, op linnen geborduurd en was bezig dit met veelkleurige versiering af te werken. Het was opvallend mooi, maar van dit soort handwerk heb ik geen verstand - dus las ik alleen de tekst. En die tekst was als een taal uit een betere wereld:

Gods goedheid is te groot,
voor het geluk alleen,
zij gaat in alle nood
door heel het leven heen.

Daar word je toch even stil van, nietwaar? We zeggen vaak, als het ons voor de wind gaat: Gods goedheid is groot over ons! Jawel, dan is Gods goedheid toereikend voor onze voorspoed. Maar dat die goedheid veel meer omvat dan ons voor-de-wind-zeilen, dat Gods goedheid ook met ons meegaat in tegenspoed, in ziekte, in lijden, in sterven en in de hel - dat is niet iets om elke dag bij stil te staan. Of staan we daar wel even bij stil? Enne... is dat eigenlijk wel waar?

We vroegen naar de herkomst van dit vers. Het antwoord was verrassend: het is een couplet uit lied 223 van het Liedboek voor de kerken. Ja, het gezochte geluk ligt meestal vlak naast ons. Vandaar dat we ons vandaag eens bezig houden met dit mooie lied, dat onder de titel „De aarde is vervuld” door ds W. Barnard is gedicht.

—o—

Oorspronkelijk dichtte ds Barnard dit lied in zijn tijd van de Amsterdamse Nocturnen: avonddiensten in de Maranathakerk, met Frits Mehrkens als componist en organist. Zo verscheen het al in 1959 in het bundeltje „De adem van het jaar”; eveneens in zijn boek „De tale Kanaäns” (1963) en ook in de Proefbundel van 1964. Langs deze weg kwam het in het Liedboek terecht. Het boekje „De adem van het jaar” wijst in de richting van het ritme van zondagsliturgieën en zo naar het kerkelijk jaar; vandaar in de Roomse Kerk intens beleefd en door de Prof. dr G. v. d. Leeuw-stichting sterk bevorderd.

Het lied is geschreven voor de tweede zondag na Pasen, al is het op andere zondagen even waardevol. Hoewel we niet onder enige „dwang” van een kerkelijk jaar zouden willen staan (Calvijn trok zich van geen kerstdagen iets aan) - zo lang de „stof” van het kerkelijk jaar de Schriften

centrum van de Gereformeerde Kerken te Leusden een speciale „voorlichter voor de Islam”, drs J. Slomp. Deze erg drukke „islam-specialist” publiceert vrij regelmatig in Trouw en het Centraal Weekblad.

Min of meer vanuit de Inwendige Zendingbond in de Nederlands Hervormde Kerk is er een afdeling opgezet voor contact met en werk onder moslims in ons land. Meerdere dagconferenties zijn al belegd, terwijl er zeker in de toekomst publikaties zijn te verwachten. Drs J. Beukema, die zich met dit werk belast heeft, is ook voorzitter van een werkgroep (die vanuit de pas opgerichte Evangelische Alliantie) zich met de Islam wil bezighouden.

Voor veel Christenen moet de eerste betrokkenheid bij het probleem van de talloze niet-Christelijke „gasten binnen onze muren” nog ontstaan. We kunnen nagenoeg allemaal jarenlang leven zonder ooit met een Turk, Tunesiër of Marokkaan om te gaan. Maar of we daarmee de gastvrijheid tonen die óók de Bijbel (niet alleen de gastarbeiders zelf) verwacht is de vraag. Wie van ons heeft zo de hongerige, kwetsbare, onvervulde, in onze samenleving gezien, laat staan bezocht? Wat zei de Heer ook al weer? tegen mensen die hun opdracht in dezen lieten liggen?

Literatuur

M. C. Capelle, Hij is als U. Kok, Kampen. Serie Cahiers voor het Christelijk Onderwijs. f 18,90. Indringend en zeer de moeite waard.

Adressen: Inwendige Zendingbond, Johan van Oldenbarneveldlaan 10, Amersfoort. Tel. 033-11949.

Dienstencentrum Geref. Kerken, De Beaufortweg 18, Leusden. Tel. 033-943244.

eert en het vleesgeworden Woord bezingt, mogen we daar dankbaar mee omgaan.

De aanhef is ontleend aan psalm 33:5, 6: „De aarde is vol van de goedertierenheid des Heeren; door het woord des Heeren zijn de hemelen gemaakt, door de adem van zijn mond al hun heil”. Daarmee is het geborduurde kwatrijn in een maal grond gegeven: als de aarde vol is van de goedertierenheid des Heeren, is Gods goedheid te groot voor ons geluk alleen; dan gaat zij ook mee in tegenspoed en rouw. Dan spreekt Gods goedheid even zeer in de dood van zijn Zoon als in diens opstanding.

In de kerkelijke traditie is de tweede zondag na Pasen Misericordias Domini genoemd, de zondag van 's Heeren barmhartigheid. In de volksmond heette deze zondag de Goede Herder-zondag. Waarom? Omdat de Heiland zijn sterven in verband had gebracht met zijn herderschap. De goede Herder, zei Hij, zet zijn leven in voor zijn schapen¹⁾. En omdat Hij deze leer ook in praktijk bracht (niet alleen voor het geliefde bondsvolk maar ook voor schapen van andere stallen²⁾) had zijn Vader Hem lief op het ogenblik dat Hij zijn leven aflegde³⁾. Ja, op het ogenblik dat Hij zich van God en alle heiligen verlaten achtte, had zijn Vader Hem lief: Gods goedheid was te groot voor het hosanna alleen, die ging in alle nood door heel zijn sterven heen.

En nu het lied in zijn geheel:

*De aarde is vervuld
van goedertierenheid,
van goddelijk geduld
en goddelijk beleid.*

*Gods goedheid is te groot
voor het geluk alleen,
zij gaat in alle nood
door heel het leven heen.*

*Zij daalt als vruchtbaar zaad
tot in de groeve af
omdat zij niet verlaat
wie toeven in het graf.*

*Omdat zij niet vergeet
wie godverlaten zijn:
de wereld hemelsbreed
zal goede aarde zijn.*

*De sterren hemelhoog
zijn door dit zaad bereid
als dienaars tot de oogst
der goedertierenheid.*

*Het zaad der goedheid Gods
het hoge woord, de Heer,
valt in de voor des doods,
valt in de aarde neer.*

*Al gij die God bemint
en op zijn goedheid wacht,
de oogst ruist in de wind
als psalmen in de nacht.*

Het goddelijk geduld - daarvan zei Petrus⁴⁾: De Heere talmt niet, maar is lankmoedig, daar Hij niet wil dat sommigen verloren gaan. En in dit barmhartig geduld zit het goddelijk beleid opgesloten: dat állen tot bekering komen. Want zo lief heeft God de wereld, zijn schepping, gehad, dat Hij zijn enige zoon gegeven heeft. Gods goedheid is te groot voor onze kerk alleen, zij gaat in alle nood van deze wereld heen. Abortus, euthanasie, zelfdoding, kerkelijke hoogmoed, oorlogen en dreiging - over al deze ellende welft zich Gods goedertierenheid.

Zo was het Gods goedheid, die mee ging in het nieuwe graf, dat Jozef van Arimatea voor zichzelf bedoeld had. De Godheid is door niets buiten te sluiten, zeiden onze vaders. Waar zouden we zijn vriendelijk aangezicht ontlopen? ⁵⁾ Hij heeft zijn Zoon zelfs in het dodenrijk niet in de steek gelaten ⁶⁾. Hij laat geen deeltje van zijn schepping in de steek; de hele wereld is gezegend.

Zijn goedheid valt als zaad in een wel toebereide aarde: stervend zaad, dat rijke oogst belooft. De sterren aan de hemel, de planeten, melkweg, sterrestelsel, alle door het woord des Heeren, door de adem van zijn mond gemaakt ⁷⁾, zijn de getuigen van zaaien en oogsten, van dood en opstanding, van Gods goedheid en van onze dankbaarheid.

Het allerbeste zaad, Gods hoogste goedheid, werd geschonken in de dood

van zijn Zoon. Zo lief had Hij deze schepping, zijn kosmos, niet willende dat een verloren zou gaan. Het hoge woord moet er uit: zelfs het vleesgeworden Woord is gezaaid in oneer - maar om op te staan in de hoogste eer!

—o—

Dat alles zit opgesloten in het mooie lied 223 van ds Barnard. De muziek is, als gezegd, van wijlen Frits Mehrrens: een „eenvoudige, gave melodie” schrijft Willem Vogel ⁸⁾, waarover de componist geen enkel woord heeft nagelaten: de melodie sprak blijkbaar voor zich zelf.

Ze laat zich ook zo maar zingen - probeert u het maar. Diverse kerken zijn al begonnen het liedboek, hetzij in, hetzij voor de samenkomsten, te zingen. Onze bloedeigen thuisgemeente is er ook mee doende, zo hebben we onlangs met blijdschap kunnen constateren; en wie zou het haar verbieden? Als het Woord rijkelijk in ons woont, bemoedigen we elkaar met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen ⁹⁾. Hetwelk doende zo doen wij wel en God zal ons zegenen.

En als we dit lied in zijn geheel lezen, liever zingen, komen we aan het slotcouplet. Een bemoediging voor allen, die de Heiland in onverderfelijke liefhebben: de oogst van Gods grote goedheid staat te rijpen in ons leven-van-dankbaarheid. Zijn Woord komt nooit vruchteloos terug, maar brengt zestig- tot honderdvoudige vrucht op. Hij die gelooft hoort het ruisen van de oogst op de Libanon ¹⁰⁾. Dat is onze troost in voor- spoed, vooral in tegenspoed, bij het naderen van de dood. Onze Schepper geeft ons psalmen, zelfs in de nacht ¹¹⁾.

¹⁾ Joh. 10:11 - ²⁾ id. 10:16 - ³⁾ id. 10:17 - ⁴⁾ 2 Petr. 3:9 - ⁵⁾ Ps. 97 en 139:7 - ⁶⁾ Ps. 16:10 - ⁷⁾ Ps. 33:6 - ⁸⁾ Compendium 552 - ⁹⁾ Col. 3:16 - ¹⁰⁾ Ps. 72:16 - ¹¹⁾ Job 35:10 - HdL. 16:25 en Ps. 42:9.

H. Algra — Den Helder

Ontmoeting per brief

Afgeschreven

„schuw, in onze
eerste gesprekken,
heeft zij geen woorden
voor haar toestand”

Als het gesprek hapert

Lang niet voor iedereen is het gesprek een geschikte manier om met anderen te communiceren. Veel mensen kunnen hun gevoelens niet goed onder woorden brengen en worden daardoor ook vaak verkeerd begrepen. Het gevolg kan zijn dat iemand zich af gaat sluiten, gesprekken mijdt, en - na kortere of langere tijd - in een situatie gaat verkeren waarin (professionele?) hulpverlening noodzakelijk wordt. Voor sommige mensen is het opschrijven van gevoelens een gemakkelijker wijze om te communiceren dan het gesprek. De drempel wordt lager, gevoelens behoeven niet rechtstreeks blootgelegd te worden aan anderen. We zien dit o.a. tijdens de puberteit wanneer veel zaken die niet direkt met anderen worden doorgesproken wel aan dagboeken worden toevertrouwd. Trouwens, niet voor niets wordt er van een aantal auteurs beweerd dat ze niet gemakkelijk kontakten leggen. Het papier daarentegen is gewillig, gevoelens die wel degelijk bestaan, vinden op schrift een uitweg.

Dat het op schrift stellen van gevoelens ook in de psychiatrische hulpverlening een rol kan spelen zien we in het boekje „Afgeschreven” dat in het najaar van 1979 bij uitgeverij Kok in Kampen verscheen. De patiënte blijkt onvoldoende in staat te zijn eigen gevoelens tegenover haar psychiater te verwoorden. „Schuw in onze eerste gesprekken heeft zij geen woorden voor haar toestand” zo schrijft deze arts in het voorwoord van het boek. Besloten wordt om elkaar voortaan per brief te ontmoeten.

De schrijfster Dieuwke Winsemius heeft uit fragmenten van deze correspondentie dit boekje samengesteld. Uiteraard na toestemming van de patiënte, die hoopt dat het met deze brieven misschien mogelijk is om anderen te helpen.

Geen recepten

Als u „Afgeschreven” koopt om nu eens precies te weten welke therapie de beste is, zult u zich al snel bekocht voelen. We lezen in dit boek slecht indirect op welke wijze de psychiater reageert op de uitspraken van zijn patiënte: weerspiegeld in haar brieven. Toch maakt juist deze benaderingswijze het boek waardevol. Hoewel in onze tijd de discussie over de rechten van de psychiatrische patiënt tot in de pers en via radio en televisie gevoerd wordt, zien we toch dat er vaak gedacht wordt vanuit een visie die de patiënt min of meer tot object maakt. Een neurotikus doet dit en behandelt je zus, en bij een schizofreen kun je dat verwachten en die behandel je

zo. Trouwens, onze hele samenleving maakt zich schuldig aan het plakken van etiketten: een Surinamer kun je niet vertrouwen, Groningers zijn stugge mensen en de jeugd gaat altijd overal tegenin. Dit boek laat echter in ruim 130 bladzijden de andere zijde van de hulpverlening zien: een vrouw van zo'n 35 jaar op wie we misschien allerei etikettes zouden kunnen plakken. Maar iemand die door-en-door mens is, met haar eigen hebbeligheden en onhebbeligheden. Een vrouw die in en door een aantal zaken is vastgelopen en hulp nodig heeft. Psychiatrie is geen kwestie van recepten en therapieën geven: het is hulpverlening van mens tot mens. Dat een dergelijke relatie ook mogelijk is (en vaker voorkomt dan we misschien denken) blijkt uit de brieven die 'Janneke' schrijft aan 'Dokter H.'. „Ik merkte dat u mij steeds korrekt als mens tegenover mens behandelde. Ik werd niet als een gek behandeld” (62).

Emotioneel geladen

Het boek leent zich er niet voor om op één avond te worden uitgelezen. De toon van dagboeken en brieven is meestal zeer emotioneel, aan gevoelens wordt de vrije loop gelaten. Dat geldt des te meer voor Janneke die we in haar brieven stukje bij beetje knopen uit haar verleden zich ontwarren. Wanhoop, verdriet en ook het uitzicht dat soms geboden wordt worden zó intens doorleefd, zó emotioneel geladen beschreven, dat u het boek beter zo nu en dan terzijde kunt leggen. Niet alleen om de inhoud rustig op u in te laten werken, maar ook om het boek recht te doen. Het is immers geen sensatieverhaal waar je zomaar overheen mag lezen.

Een aantal oorzaken

Een ongeluk komt zelden alleen. Als iemand 'vastloopt' lijkt het misschien alsof er één oorzaak kan worden aangegeven; achteraf blijkt er vaak sprake te zijn geweest van een heel kompleks van factoren. Het wordt zelfs moeilijk om te achterhalen wat oorzaak en gevolg is geweest. Gaat iemand op in zijn werk omdat hij liever niet thuis zit, een slechte relatie heeft met zijn vrouw, of ontstond die slechte relatie doordat het werk de echtgenoot teveel opeiste?

In 'Afgeschreven' zien we hoe Janneke zich de problemen steeds duidelijker bewust wordt. Geen kwestie van weken of van maanden: in het boek „viert” ze haar tweejarig verblijf in de psychiatrische inrichting. De relatie met haar vader, haar beroep(-houding), verdrongen seksuele gevoelens, het eenzaam zijn, het zo ervaren wantrouwen van anderen, een geloofskrisis vragen allemaal om verwoord en verwerkt te worden. Janneke is met al die problemen tegelijkertijd bezig.

Soms gaat ze in de aanval, dan weer in de verdediging. De ene keer overwint de krampachtigheid, het perfectionisme, de volgende dag is ze weer passief. Door deze wirwar van tegenstrijdige gevoelens - soms op één dag beschreven - kent het boek weinig systematiek. Toch heeft deze subjectieve, weinig afstandelijke wijze van schrijven een groot voordeel: we ervaren des te meer wat het moet betekenen om echt in de put te zitten, heen en weer geslingerd te worden door gevoelens. Juist omdat we zo graag alles op een rijtje willen zetten (ook voor de ander) is het wel eens goed om in te zien dat er zich situaties voor kunnen doen waarin je werkelijk overspoeld wordt door emoties, er geen gat meer inzit.

Opvoeding en werk

We komen (dus) een groot aantal problemen tegen in de brieven. Problemen die Janneke heeft geprobeerd te verdringen. Ze was die spanningen misschien niet meer bewust, maar ze woerden voort in haar onderbewuste.

Ik zou veel kunnen citeren, maar het karakter van deze boekbespreking laat dat niet toe. Daarom dient volstaan te worden met het aantippen van een enkel probleem. Zo komt regelmatig de opvoeding ter sprake. De wijze waarop ouders met hun kind(eren) omgaan is van essentieel belang voor de volwassenwording. Janneke heeft nooit een goede band met haar vader gekend. „Vader, die moeilijk was en onrechtvaardig. Die vroom deed maar er in de praktijk niets van terecht bracht. We hebben nooit een echte vader gekend” (21). Later, als ze na een opleiding tot verpleegster min of meer verplicht wordt om haar zieke vader te verzorgen, wordt de haat jegens haar vader nóg groter. Na een half jaar vertrekt ze weer om in een Akademisch Ziekenhuis de kinderaantekening te halen. Scherp is haar kritiek op de ziekenhuiswereld. „Het ziekenhuis, waar de zgn. doktersromannetjes echt gebeuren. Flirten, leven, met elkaar naar bed gaan, getrouwd of niet. Langzaam maar zeker kreeg ik genoeg van die wereld. Aan de buitenkant had ik meegedaan, innerlijk walgde ik ervan” (25).

Janneke verlangt naar een échte relatie. „Maar de praktijk leerde mij anders. Ik ging volkomen op in mijn werk, mijn vrouwelijke gevoelens kregen steeds minder kans. Ik ging ze verdringen, veroordelen. Ik funktioneerde niet meer geestelijk, lichamelijk en emotioneel” (25).

Opgenomen

Als Janneke na 8 jaar op de kinderafdeling te hebben gewerkt wordt opgenomen in een psychiatrische inrichting is dat een gevolg van jarenlange spanningen. Niet alleen spelen de eerder genoemde

problemen een rol, ook haar geloofsleven geeft soms het beeld van een wel willen, maar niet kunnen geloven. „Ik heb geprobeerd de zegenende handen van Jezus vast te houden. Ik bad en smeekte, zegen ook mij, o Heer. Laat mij niet alleen! Maar ik kreeg geen antwoord. Ik neem niets op. Mijn hoofd zit potdicht” (57). Kontakten met familie en met de maatschappij verlopen steeds moeizamer. Over een bezoek aan haar zus schrijft ze: „Ze begon zoals gewoonlijk vragen op mij af te vuren: Hoe gaat het? Fijn dat je weer auto mag rijden. Wanneer mag je weer werken?” „Met mij is het goed”, zei ik en liet de stortvloed over mij heen komen. Er was geen begrip. Ik speelde wat met de kinderen. Dat was mijn redding; zo verbrak ik mijn eigen spanning” (56).

Bijzonder cynisch is de houding van Janneke tegenover de beroepsmatige benadering van de patiënt door sommige verpleegkundigen. „Vannacht om vier uur wakker. Huilende. De zuster gaf mij een tablet, joost mag weten wat. Het bekende schouderklopje ontbrak niet” (51).

Problemen, problemen. En toch, steeds meer licht. Een meer ontspannen Janneke, kritisch ten opzichte van misstanden, meer positief naar en minder afhankelijk van de mensen die haar steun geven. De spanningen blijven; in haar laatste brief geeft ze de eenzaamheid aan als de kern van haar probleem. Maar die spanningen werken niet meer als dwangbuis: ze kan er afstand van nemen.

Als een vader

In de tweede helft van de twintigste eeuw staat de funktie van het gezin duidelijk ter discussie. Eén van de gevaren in dit verband is dat men gaat denken dat de ouder-kind relatie eigenlijk niet zo belangrijk is. Het is goed om er door het lezen van „Afgeschreven” nog eens op te worden gewezen dat de manier waarop ouders en kinderen met elkaar omgaan konsekwenties heeft voor de volwassenheid. En het gaat er daarbij niet om of vader en moeder veel aanwezig zijn, maar of ze beschikbaar zijn, d.w.z. open staan voor de vragen van hun kinderen. Bij Janneke's vader was dat duidelijk niet het geval, hij had geen echte relatie met zijn dochter, zij durfde haar gevoelens niet te uiten. In feite heeft Dr. H. die opvoedingssituatie overgenomen. Als een vader weet hij te luisteren, maar ook leiding te geven en te confronteren. Gedurende de therapie groeit Janneke naar een nieuwe volwassenheid, van afhankelijkheid naar zelfstandigheid. Ze leert om te gaan met haar mogelijkheden en onmogelijkheden.

Een waardevol boek

De brieven die Janneke geschreven heeft zijn - het is al eerder in deze

bespreking naar voren gekomen - om meer dan één reden waardevol. Ze geven een inzicht in de situatie van de psychiatrische patiënt. We kunnen niet om de problemen heen: de schrijfster is volledig vastgelopen en heeft hulp nodig. Daarnaast roepen zowel de leefwereld van de inrichting als de harde, soms onverzoenlijke reactie van de buitenwereld spanningen op.

De schrijfster voert (zij het meestal niet direkt) een pleidooi voor een warme relatie tussen ouders en kinderen, tussen volwassenen, vrienden en collega's. Een relatie waarin naar elkaar geluisterd wordt en waarin gevoelens geuit kunnen worden. Een omgeving daarin ook aan alleenstaande mensen gedacht wordt. Dat in christelijke kring een dergelijke situatie nogal eens ver te zoeken is komt in „Afgeschreven” ook wel naar voren.

Mensen die denken dat psychiatrie „onzin” is, kunnen in dit boek ervaren dat een goede therapie wel degelijk zinvol is; zonder deze hulp zou Janneke waarschijnlijk niet meer in de maatschappij zijn teruggekeerd. Ook zullen deze lezers - wellicht tot hun verbazing - kunnen inzien dat „de pillen” niet de enige behandelingsvorm zijn. Wel wil ik - en dat terzijde - erop wijzen dat er in de psychiatrische inrichtingen óók mensen zijn opgenomen die we met de huidige wetenschappelijke kennis niet kunnen behandelen. Chronische psychiatrische patiënten, waarbij zelfs de oorzaak van de stoornis nauwelijks valt te achterhalen. Zij zijn - vanuit de mens gezien - wérkelijk afgeschreven.

Ook het personeel in de psychiatrische inrichtingen kan zijn lering trekken uit de brieven van Janneke. Ze waarschuwt heel nadrukkelijk voor een on-echte wijze van reageren. Als men meer oog heeft voor de beroepshouding dan voor het medemens-zijn is er iets fundamenteels mis in de hulpverlening. Voor de christelijke gemeente is van belang te beseffen dat de grens van de kerk niet daar ligt waar de wereld die grens pleegt te leggen: bij de ingang van de vele inrichtingen die we in Nederland kennen.

Tenslotte nog een woord van Janneke: „Ik weet niet in hoeverre ik anderen met dit schrijven zou kunnen helpen... het is mij voldoende te weten dat er misschien mogelijkheden zijn om medemens, die net als ik in een hel verkeerd hebben, te helpen... Een mogelijke wegwijzer, niet meer en niet minder...”

Dieuwke Winsemius,
„Afgeschreven”,
Uitgeverij Kok, Kampen;
ISBN 90 242 00004 0
136 pag., prijs f 17,50

Sorge
aber Sorge nicht soviel,
Es kommt doch alles
wie Gott es will!
(blz. 29 „Afgeschreven”)

Benschop en Inge Lievaart. 134 pag., f 14,90, Voorhoeve, Den Haag.

De mogelijkheid bestaat dat op een of meerdere van de aangekondigde boeken in een recensie teruggekomen wordt.

JAARVERGADERING „OPBOUW” 31 MEI IN UTRECHT

IJsselmuiden-Grafhorst — De gemeente te IJsselmuiden heeft een beroep uitgebracht op dr A. Beeftink te Neede.

Barendrecht — Uit „Tot Dienstbetoon”, het blad van de kerk van Barendrecht, nemen we een brief over van de Afrikaanse student Carmelo Onguene. (We spraken over hem in „Opbouw”, 15 februari jl.; een week later was uit de kring van abonnees

van ons blad al ruim f 600,— voor hem binnen):

Ik kan mij denken dat u aanneemt, dat het lang geleden moet zijn, dat ik uw brief ontving. Maar ik kon niet antwoorden, doordat ik bezig was voor mijn diploma.

Als u dit leest heb ik het waarschijnlijk in mijn bezit en ontbreekt alleen nog een examen door een Staatscommissie en daarna de slot-examens, twee, nl. Internationaal Recht en de theorie van Staat en Recht.

Drie tot vier dagen na ontvangst van mijn diploma reis ik af naar Barcelona.

In het kort: Binnen een maand hoop ik alles geregeld te hebben.

Ik zal u per telegram laten weten als ik mijn diploma heb en vertrek.

A.s. week schrijf ik ook aan ds Ricardo Cerni. U kunt mij ook beter niet meer naar Kiew schrijven maar wel aan ds Cerni.

Ik vraag u mijn hartelijke groeten over te brengen aan alle broeders en zusters in Christus in Nederland. Ik denk dat ik ze nooit vergeten zal, al die aandacht die ze mij gegeven hebben en de grote hulp.

Dat de Here hen belone.

Zij zijn steeds in mijn herinnering en ik zal er over vertellen aan de broeders van mijn gemeente in Guinea Ecuatoriaal, hoe ik geholpen werd in moeilijke jaren.

Nogmaals heel, heel hartelijk dank

loond. Uitgebreide restanten van een eeuwen geleden gemaakt bouwwerk, de ommuring alleen is al 4½ km.

De indeling van de vesting is nog te zien, daar het paleis, hier de synagoge, daar het waterreservoir, hier de verblijfplaats van het leger.

De grootte van het plateau is ongeveer 600 x 240 meter.

—o—

Massada - Metsoeda - Burcht. We kunnen tijdens onze vakanties rustig rondwandelen hier, heerlijk in de zon en genietend van een stuk bouwkunst van vroeger. Het is allemaal mooi om te zien. Maar als je bedenkt dat al die enorme stenen van beneden naar boven (ruim 400 meter) gesjouwd of geduwd moesten worden, dan besef je ook dat hier een enorme tragedie zich moet hebben afgespeeld tijdens de bouw. Hoeveel slaven zullen hier de dood hebben gevonden, Herodes is hier over lijken gegaan.

—o—

Massada - Metsoeda - Burcht. Een vesting vlak bij de Dode Zee, strategisch een belangrijk punt. Er zijn bijbelverklaarders die menen dat deze vesting wordt bedoeld in 1 Samuël 24 : 23 waar wordt gezegd dat David, toen hij voor Saul op de vlucht was, met zijn mannen ging naar de bergvesting. Massada was vrijwel onneembaar. Dat hebben de Romeinen ervaren toen na de val van Jeruzalem een groep Zeloten zich hier terugtrok. Het was voor de Romeinen geen eenvoudige zaak de vesting te veroveren. Tenslotte bouwden ze een muur om de rots en maakten ze een dam teneinde de toegang tot de rots minder steil te maken. Meer dan tienduizend joodse slaven hebben

hieraan gewerkt. Als de Romeinen tenslotte tóch een toegang tot de vesting weten te forceren besluiten de belegerden zichzelf van het leven te beroven. Flavius Josephus vertelt in zijn 'Oorlogen der Joden' het volgende: „Bij loting kozen zij tien mannen, om de rest te doden. Elke man legde zich op de grond neer bij zijn vrouw en zijn kinderen en zij boden hun halzen aan om de slag te ontvangen van hen, die door het lot waren aangewezen deze treurige daad te verrichten; en toen deze tien hun werk hadden gedaan, werd door het lot één aangewezen, die de andere negen moest doden en tenslotte doodde hij zichzelf...” In totaal waren er 960 doden. Het verhaal is bewaard gebleven, wellicht is er toch nog één ontsnapt. Na drie jaar belegering konden de Romeinen de vesting binnentrekken.

—o—

Massada ligt vlakbij de Dode Zee en ook dicht bij Sodoma.

Hoe deze zee is ontstaan is niet bekend, een zeer met 25% zout. In de psalmen wordt over God gesproken als over een vesting, een sterke burcht. Zó'n God moet je geloven.

Je kunt echter ook in ongeloof omzien en tot een zoutpilaar worden. Dat ervoer de vrouw van Lot niet ver van Massada.

Je kunt God als de almachtige belijden als je als kleine mens onderaan de rots staat en naar boven kijkt. Je kunt door je ongeloof ook mens-af raken en tot decor worden *), als je die almacht níet erkent. Als zoutpilaar sta je stil, kun je niet meer belijden.

En zó wil Israël je brengen tot nadenken!

*) Okke Jager, Hier koos de Heer Zich vaste voet.

ONTMOETINGS-DAG ZUTPHEN

D.V. zaterdag 26 april 1980

Wie met de trein naar Zutphen komt kan NS-reductie-coupons aanvragen bij H. van Keulen, Fred. van Eedenstraat 2, 7552 WT Hengelo (O.). Tel. 074-919650.

Afgeven bij aankoop trein-kaartje levert u 20% reductie op!

NS Station Zutphen is dichtbij Hanzehal.

Willen plaatselijke kerkbodes dit doorgeven?

aan u allen, mijn broeders in Christus in Nederland.

Broeder Kerkhof uit Barendrecht schreef in hetzelfde blad een reactie op een bezoek aan de familie Zwickstra in Brazilië, die vroeger in Barendrecht woonde:

Brazilië — Deze naam komt van een boomsoort, welke vroeger in de 17e eeuw door de Hollandse koopvaarders van de Westindische Compagnie uit Zuid-Amerika gehaald en naar de Zaan gebracht werd. Het was een houtsoort die rode verfstof opleverde en de windmolens aan de Zaan maalden het hout om er te beter die rode verfstof uit te kunnen logen. Brazilië is groter dan de Verenigde Staten minus Alaska en heeft meer dan 100 miljoen inwoners, waarvan meer dan de helft nog in uiterst primitieve omstandigheden in de binnenlanden leeft. Een heel rijk land met grote bodemschatten en onafzienbare land- en tuinbouw mogelijkheden.

Een land met bergen, watervallen, grootse rivieren, oerwouden en woestijnen. De natuurtaferelen zijn indrukwekkend mooi; de armoede in de grote steden in de „favela's” is afschrikwekkend en afschuwelijk. Ruim een uur per auto van Sao Paulo woont en werkt broeder Zwickstra. Hij heeft de leiding van de margarinefabricage.

De studenten aan de verschillende Presbyteriaanse seminaria gebruiken onze Spaanse uitgave van Calvijn's Institutie; ze hebben geen moeite om het Spaans te lezen en te verstaan. Ik zocht enkele voorgangers op om uitbreiding van de boekverspreiding te regelen. Deze omstandigheid bracht me in Campinas bij de fam. Zwickstra. Het was fijn een deel van de zondag bij hen door te brengen. Door Presbyteriaanse voorgangers werd mij dringend gevraagd of onze gemeenten een broeder zouden kunnen vrijmaken om als zendeling in Brazilië te gaan werken.

Er is grote behoefte aan enkele zendingen. Hoe dit moet worden aangepakt weet ik niet; de Spanjecommissie te Rijswijk Z.H. zou dan zeker f 50.000,— per jaar meer nodig hebben.

Misschien wil onze kerkeraad dit met de zusterkerken bespreken. Het ligt als een noodkreet op tafel. Wilt u dit eens overwegen?

door P. C. van Wijk - Zaltbommel

Massada

Tot ongeveer 440 meter boven de oevers van de Dode Zee rijst de rots Massada omhoog. Een enorm rotsmassief waarop Herodes de Grote — dezelfde Herodes die de kinderen van Bethlehem liet vermoorden — een enorme vesting liet bouwen. Op deze plaats zou hij in geval van nood veilig zijn. Ook al kreeg deze Herodes als bijnaam „de grote”, hij kende zijn angsten.

En om deze angsten te overwinnen bouwde hij een schuilplaats, een veilige vesting, een compleet paleis met grote vooraardschuren en moderne watervoorzieningen.

Zó bouwde Herodes aan zijn veiligheid, zijn zelfverlossing. Niet God was hem tot een rots, een veilige schuilplaats; Massada maakte hij tot een oord van bescherming.

Als je deze plaats in de woestijn bezoekt moet je wel onder de indruk komen. Vlakbij de Dode Zee, aan de andere kant de woestijn. Er tussen in de rots Massada. Niet alleen de rots zelf is indrukwekkend, ook de opgravingen, restanten van het enorme bouwwerk boven op de rots laten hun indruk achter. Je moet er wat voor over hebben om naar boven te klimmen. Maar die moeite wordt be-

Zoetermeer — De kerkeraad van Zoetermeer heeft van zijn predikant ds Sawyer, het verzoek ontvangen, hem de gelegenheid te geven om verder te gaan studeren. Deze studie zal plaats vinden vanuit Canada. In overleg met de kerken uit de regio 's-Gravenhage, waartoe Zoetermeer behoort, heeft de kerkeraad besloten aan het verzoek van ds Sawyer gehoor te geven en heeft hem zodoende m.i.v. 1 juni 1980 ontheffing van zijn ambt verleend. Ds Sawyer hoopt afscheid te nemen van de kerk van Zoetermeer in een dienst die gehouden zal worden D.V. 25 mei a.s. 's morgens om 10.30 uur in het kerkgebouw Het Kruispunt, Ooslaan 2 te Zoetermeer.

Zwolle — Ook dit jaar zal vanuit de kerk van Zwolle weer een kampweek worden georganiseerd voor de jeugd van 12 tot 16 jaar. Deze kampweek zal in een kampeerboerderij in Lemele bij de Lemelerberg worden doorgebracht. We zullen weer van alles gaan doen: speurtochten, volley-ballen, fietsrally, volksdansen

enz. Evenals voorgaande jaren zal de jeugd buiten Zwolle, die in deze leeftijdscategorie valt, van harte welkom zijn in ons kamp. Het kampgeld bedraagt dit jaar 80,— en indien er meerdere kinderen uit een gezin meegaan f 75,— voor het volgende kind. Verdere inlichtingen en opgaven bij Freek Sollie, Gruitmeesterslaan 39, Zwolle, tel. 05200-51551 en Teun Brouwer, Monteverdilaan 77, Zwolle, tel. 05200-41207.

nieuws uit breder kring

„Majoor” Bosshardt spreekt voor de Bond tegen het vloeken

— Het bestuur van de Bond tegen het vloeken is er gelukkig mee, dat „Majoor” Bosshardt ondanks haar pensionering nog steeds in haar midden verkeert en daadwerkelijk wil helpen, als er een beroep op haar wordt gedaan.

Velen zijn het nog niet vergeten, dat ze in die beruchte VARA-uitzending in 1977 voor de Bond de kastanjes uit het vuur haalde. Daarom is het bestuur verheugd, dat mw. Bosshardt heeft toegezegd op de komende jaarvergadering een toespraak te willen houden voor de meelevende leden van de Bond. De gedachte om juist haar hiervoor te vragen is ingegeven door de wens om iemand met zo'n lange ervaring in de „frontlinie” de aanwezigheid te laten bemoedigen.

De leiding van de bijeenkomst is in handen van de voorzitter, prof. dr W. H. Velema uit Apeldoorn, die ook een kort openingswoord zal uitspreken.

Verder zal o.a. voorzien moeten worden in de a.s. vakature van de 2e voorzitter, ds E. E. de Looze uit Ermelo, die wegens gezondheidsredenen zich niet meer beschikbaar stelt. Deze 63e jaarvergadering wordt gehouden op zaterdag 19 april 1980 om 10.30 uur in gebouw „De Schakel”, Oranjelaan 10 in Nijkerk.

Iedereen die mee wil leven met de Bond is van harte welkom.

De Schuilplaats — Van de Stichting de Schuilplaats ontvingen we volgend schrijven:

U weet allen, wat een schuilplaats is. Daarin kunnen mensen in nood terecht, van wie het leven gevaar loopt. Weet u, dat er sinds kort een stichting is die „Schuilplaats” heet, waar ook hulp verleend wordt aan mensen in nood?

Inderdaad, nood!

Denkt u maar aan de problematiek rond de abortus, de euthanasie en wat daarmee samenhangt. In toenemende mate wordt het leven en de eerbied ervoor bedreigd. Het leven is een gave van God en tevens een opdracht, volgens de Bijbel. Maar het is in onze moderne samenleving niet langer veilig. Waar de God van het leven niet meer gediend wordt, wijkt ook het respect voor het leven zelf. Gevolgen hiervan? Vrouwen en meisjes in nood laten een abortus plegen. Leven, dat niet meer

als zinvol geldt, wordt beëindigd. Gebrek aan of verkeerde voorlichting richt grote schade aan vooral onder de jongeren uit onze gemeenten.

Vanuit de reformatische gezindte is een stichting ontstaan, die meent dat onder Gods zegen het nodige en al het mogelijke gedaan moet worden om hulp te bieden.

We denken deskundige medewerkers (sters) aan te trekken die zich aan de basis en de doelstellingen gebonden weten. Als zodanig kunnen zij raadgeven en daadwerkelijke hulp verlenen aan hen, die dreigen verkeerde beslissingen te nemen en/of in paniek verkeerde beslissingen namen en in gewetensnood verkeren.

We denken aan de uitgave van een zogenaamd levenstestament, tegen de euthanasie.

We denken aan voorlichting aan jongeren en ouderen, op de scholen en in de gemeenten vanuit het Woord van God.

Wilt u ons helpen bij deze geweldige taak, die we ons en u door de nood zien opgelegd? Draagt u ons in uw gebed? Helpt u ons met uw financiële steun?

Graag werken we samen met kerken en kerkeraden, die inmiddels al zijn benaderd.

Wij zijn op dit moment nog niet in staat om daadwerkelijke hulp te verlenen. Wij bouwen een organisatie op en zijn in gesprek met mogelijk toekomstige medewerkers en wij hopen u zo snel mogelijk nadere informatie te verstrekken.

Namens de Stichting „Schuilplaats”:
Ds W. Chr. Hovius, N.H. (Ger. Bond)
O. v. d. Ridder, Ger. Gem.
M. Dankers, Oud Ger. Gem.
J. v. d. Berg, Ger. Gem. in Ned.
Prof. dr W. H. Velema, Chr. Ger.

Postbus 1204, 7301 BL Apeldoorn.
Tel. 055-215202
Bank: Rabobank Apeldoorn
Rek.nr.: 39 33 11 988
Giro van de Bank: 868788

Signaalkampen — We ontvingen de (zeer keurig uitgevoerde) folder van de Signaalkampen. Deze gaat uit van de Calvinistische Studenten Beweging en zijn bedoeld voor jongeren van 16 jaar en ouder. Het betreft m.n. fiets- of zeilkampen in eigen land; de prijzen vallen m.i. nogal mee.

De folder kan worden aangevraagd bij de C.S.B. Postbus 5349 te Amsterdam, tel. 020-120374. In het begeleidend schrijven zegt Marius Bremmer uit Groningen:

Het zal U wel opgevallen zijn dat er de laatste maanden twee advertenties van ons in uw blad geplaatst zijn. Dit komt omdat persberichten en/of advertenties ons in 'Opbouw' altijd erg veel reacties opleveren. Er is in Ned. Gereformeerde kring blijkbaar behoefte aan ons kampwerk.

Anderzijds is er bij ons behoefte aan deelnemers uit 'goeie gereformeerde gezinnen', omdat je alleen maar positief christelijk in een kamp bezig kunt zijn, als je ook geïnteresseerde deel-

nemers hebt. En in het verleden is gebleken, dat er uit Ned. Geref. kring prettige deelnemers zijn voortgekomen.

Daar komt bij dat er ook een toenemend aantal leiders uit de Ned. Geref. Kerken komen.

Het gaat de laatste jaren goed met onze organisatie. Vorig jaar hadden we overvolle kampen, en dit jaar hebben we twee kampen aan ons totaal toegevoegd. Thans zijn de kampen al voor ongeveer tweederde gevuld.

Evangelisatie op de camping — Van het evangelisatiecentrum van de Chr. Gereformeerde Kerken ontvingen we het volgende artikelje:

Een van de mogelijkheden om aan anderen het evangelie mee te delen en met anderen in het evangelie te delen is evangelisatiewerk op de camping.

Ook dit jaar is daartoe weer volop de gelegenheid. Gelukkig zijn er in onze kerken heel wat jonge mensen die voor dit werk zich beschikbaar willen stellen. Zij zien terecht in dat tot een evangeliserende levenshouding, die het koninkrijk van God met zich meebrengt, ook dit werk behoort. Dit betekent niet dat dit alleen voor jonge mensen geldt. Ook mensen van hogere leeftijd zijn welkom voor dit werk.

Evenals in voorgaande jaren kunt u zich opgeven voor dit werk bij evangelist J. Schouten. Zodra hij uw aanmelding heeft ontvangen, wordt u door hem een formulier toegestuurd waarop u uw wensen ten aanzien van tijdvak en plaats kunt vermelden. Ik hoop dat velen van u aan deze oproep gehoor zullen geven en br. Schouten veel reacties zal ontvangen. Het adres is: J. Schouten, v. Vosbergenlaan 16, 1701 AR Heerhugowaard; tel. 02207-13176.

Ds J. Kievit, Ermelo

l'Abri — Het programma voor de komende zaterdagen is:

- 19 april: Drs H. Geertsema
- 26 april: G. Officer: „Bob Dylan, Een Profeet Van Onze Tijd?”
- 3 mei: Drs W. G. Rietkerk
- 10 mei: Utrecht-zaterdag: Drs W. G. Rietkerk
- 17 mei: Prof. B. Goudzwaard
- 24 mei: Muziekweekend (aankomst 10.45 uur) M. Rookmaaker „Middeleeuwse Muziek”
- 31 mei: Drs H. Geertsema

Een jonge vrouw, 27 jaar,

zou graag in kontakt willen komen met een positief gelovige jongen van omstreeks dezelfde leeftijd.

Brieven onder nr. 18-4 bureau „Opbouw”, Nooitgedacht 3, 3701 AL Zeist.

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Ds H. de Jong;
H. Langerak;
Mr. dr J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds E. R. Postma;
Drs W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw”,
Brugakker 36-22,
3704 LP Zeist,
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-12452

Advertentieprijs:

35 ct per mm.
familieberichten
30 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v. van
Geref. Persveren. Heem-
stede.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november

Voor al uw
handels- en familiedrukwerk - boeken en folders
is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nooitgedacht 3 - Zeist